

Lucija Carević
Ivo Vuković
Ante Štambuk
Selca, Brač

BRAČKO KAMENARSTVO I KLESARSKE ŠKOLE - povijesni pregled s osvrtom na Selca -

UDK: 679.8(497.5 Brač):377

Rukopis primljen za tisak 08. 01. 2009.

Pregledni članak

Survey article

Prema zapisima Vjenceslava M. Štambuka, daje se kratki povijesni pregled bračkog kamenarstva s posebnim osvrtom na Selca. Obrađuje povijest Klesarske obrtne škole od osnutka 1905. godine preko Muške obrtne škole 1946. (klesarski smjer) i Škole učenika u privredi (1948.) do 1967. godine kada se osniva Industrijska škola u Pučišćima i selčani se od tada tamo školuju.

Posebno se opisuju reprezentativne zgrade koje su gradili selački kamenari: Kuća Štambuk - Palac, Zgrada narodnog doma, Kuća Vjenceslava Štambuka na Pijaci, Štambukovi dvori (Mali palac) te Kuća Franasović.

Spočetka ovo je seoce bilo pastirsko stanište koje se kao ojkonom spominje u Povaljskoj listini, najstarijem hrvatskom dokumentu ispisanom ćirilničnim pismom iz 1184. godine (ovjereni prijepis je iz 1250. godine).

Selca su nastala doseljavanjem bračkih starinaca iz danas izumrlih naselja što su bijahu podignuta desetak kilometara zapadno od današnjeg mjesta (Dubravica, Mošuj, Gradac, Zagvozđ), te iz naselja Podgračišće ispod današnjeg Novog Sela.

Prvi stanovnici Selaca bavili su se isključivo stočarstvom. S vremenom se Selčanin okrenuo kamenarstvu i kamenoklesarstvu, razvijajući sve zanatske vještine vezane uz odabir kamena i njegovo vađenje iz brda, odnosno obradu do najfinijih

detalja. Bilo uz školu, bilo uz privatnu poduku, u selačkoj provenijenciji iznjedrili su se brojni majstori dljmeta i macole.¹

Prema zapisima Vjenceslava M. Štambuka (+1949.), poznati osnivač kamenarstva u Selcima, “mistro Antonio Standelpergher detto Stambucco”, koji je oko 1713. godine došao iz Češke, bio je pradjed braće Štambuk (Ante, Andro, Jure, Miho, Mate, Ive), “navodno iz Kiewa, odakle se 3 brata; jedan od ovih je pošao u London, drugi u Prag, a treći ostao kod kuće. Ovaj zadnji ili netko iz njegove porodice, valjda zarobljen od Mlečića došao je na Brač.” Razvio je narečeni Štambuk u mjestu jaki klesarski obrt, no kamenarstvo u Selcima datira znatno dublje u prošlost. Na “Povaljskom pragu” iz 1184. godine ispisano je ime majstora Radonje, prvog hrvatskog po imenu poznatog majstora i ne treba ga miješati s Radovanom, autorom trogirskog portala. Uostalom i selačka luka imenom Radonja bila je sidrište brodovlja kojima se početkom XIX. st. izvozilo vapno i kamen na Istok, za Carigrad, Odessu i dalje. Upravo su Selca i Štambuci svojim “škunama” otvorili put bračkom kamenu u svijet. Kaže se da su za “škunu”² (brod) pijeska od kamena dobivali isto toliko pšenice, ovu bi prodavali i gradili veličanstvenu palaču punu ornamentike.³ Druga polovica 19. stoljeća donosi dakle promjene u smislu obrade kamena te od tada klesari u Selcima ne izrađuju samo okvire za “ponistre” i stepenice već postaju vrsni umjetnici s naročitom sklonošću k ornamentici poput onih na Velom i Malom “Palacu”. Sve su započeli isprva samouki kipari poput Ivana Štambuka “Canove” (1848. – 1890.) a potom i školovani majstori-klesari ponikli u obrtnoj klesarskoj školi u Selcima. O monumentalnosti ovih zgrada svjedoči i Vjenceslav Štambuk tvrdeći da se takve građevine mogu sresti u svim jačim središtima Europe.

U 19. stoljeću kad se kamenoklesarska industrija koncentrirala u tri središta: u Pučišćima, Splitskoj i Selcima, u potonjem središtu uznapredovalog klesarstva prevladava klesarski obrt dok su Pučišća i Splitska više orijentirani na proizvodnju.

Spomenimo još u nizu zaslužnih Štambuka i kipara Karmela, koji je dok je studirao u Pragu napravio za konzole balkona na kući brata mu Vjenceslava, kao potporanj

¹ U prvom redu valja spomenuti kipara Karmela Štambuka (obiteljski nadimak *Mutovi*), koji je načinio gipsanu skulpturu svetog Ćirila, na portalu župske crkve Krista Kralja, prema kojoj je kameni kip izradio njegov brat Božidar Štambuk. Pretpostavlja se da je ovaj kipar izradio i crteže za ornamentiku na kamenim kapitelima u župskoj crkvi, kao i kamenim dovratcima sakristije, prema kojim su nacrtima iste izradili selački klesari. Karmen Štambuk napravio je i kamenu skulpturu svoje supruge, koja se nalazi na mjesnom groblju u Okladinama.

Značajno ime selačkoga klesarstva nastavlja svakako i Ivan Štambuk Kanova, koji je izradio detalje na pragovima i balkonima monumentalne zgrade imenom Palac (iz 1869.), te na obiteljskoj kući poznatoj kao Mali palac. Glavno obilježje arhitekture velebnog Palaca jest gradnja na principu tzv. *slipe fuge* (bez vezivnog tkiva); *facade* su se izrađivale na licu mjesta i polagale na svoje buduće trajno mjesto u zidu. Selački Palac svakako predstavlja remek-djelo klesarstva u Dalmaciji. Ivan Štambuk Kanova autorom je i dviju obiteljskih grobnica/mauzoleja, lijevo i desno od crkvice svetog Nikole na mjesnom groblju u Selcima.

Božidar Štambuk (brat Karmela) isklesao je kameni reljef svetog Justinijana koji se nalazi nad glavnim vratima župske crkve, a autor je i kamenoga kipa svetog Ćirila na portalu koji je izradio prema gipsanom modelu brata Karmela. Ovaj je autor isklesao i predivan reljef koji se nalazi iznad južnih vrata u župsku crkvu, te kameni reljef Bogorodice što visi na oltarskom zidu u crkvi Gospe Karmelske (Stara crkva).

² Brod je izgrađen 1839. u Kraljevici, a god. 1852. temeljito popravljen. Godine 1853. zapovjednik mu je bio Kapetan Cipolović. Brod se zvao “Mlada Slavjanka”. Bio je to brod s tri jarbola s katarkama i pačtvorenim jedrima na svim jarbolima.

³ Interesantno je da su mornari na škunama, pa i Selčani Tomo i Mate Štambuk, očevi dr. Ante (Toni) i Gjure, te dr. Dinka nosili crnogorske kape na povratku s Istoka.

dva hajduka: Šimića i Sekulovića. Vlasnik kuće Vjenceslav je osnovao “Prvu dalmatinsku klesarsku zadrugu”, 19. studenoga 1905. godine (registrirana, 11. svibnja 1906. godine). Bavio se uljarstvom i vinogradarstvom i bio član Obrtničke komore u Splitu. Osnovao je i Klesarsku obrtnu školu koju je god. 1905. smjestio u svojoj kući, na prvom katu ispod istaknutog balkona. U pomanjkanju radne snage bio je i ravnatelj iste. Dosta se bavio javnim radom, osobito izgradnjom, Narodnog doma, Župskog doma, električne centrale i pilane na moru pa i sitnim književnim i novinarskim radom. Školu je od 1907. vodio i učiteljem bio Čeh Vacslav Barda. U to vrijeme Tomo Štambuk bijaše jedan od istaknutijih klesarskih poduzetnika, vrlo profinjena ukusa.⁴ U mladim danima putovao je na Istok, tamo upoznao ruski narod te od tada postao zaneseni rusofil. Upravo je njegovim utjecajem 1913. godine u Općinskom vijeću bio izglasan prijedlog da se podigne spomenik Lavu Tolstoju.⁵ Bistu u kamenu radili su ondašnji polaznici Škole, među kojima ističem braću Karmela i Božu Štambuka.

Kad je osnovana klesarska zadruga koja se ubrzo i dobro razvila, postavljena je i električna centrala (današnja stara zgrada “Jadrankamena”) za općinsku rasvjetu i dalekovodom je dovedena struja do pilane u luci “Radonja”.⁶ Glavni kamenolom nalazio se na brdu Sv. Nikola na kome se do danas izdiže crkvice istoga imena iz 10. stoljeća. Najveći zamah kamenarstva Selca doživljavaju od 1925. do 1943., do kobnog utorka 9. kolovoza kad su Talijani zapalili veći dio mjesta. Zbog velikog porasta stanovništva (1927. – 2436 žitelja), dolazi do gradnje “Sokolane” (Narodni dom) i Nove crkve (1921. postavljen kamen temeljac). Kamen i kamene kolone – stupove i kapitule, postolja za kolone, fasadu i ornamentiku, rade domaći majstori iznjedreni iz Klesarske škole. Poslove izgradnje vodio je Vjenceslav M. Štambuk, a tehnički voditelj bio je brat mu Božo Štambuk. Kiparske radove izradio je Karmelo Štambuk.

Tridesetih se u Selcima sve više osnivaju obrtničke radnje i otvoreni su mnogi kamenolomi (njih tridesetak).

Nakon Drugog svjetskog rata, osniva se poduzeće “Brač”, potom Industrija jadranskog kamena i mramora Split, pogoni Pučišća, Selca, Splitska, Trogir, Drniš.

U to vrijeme, školske 1946./47., djeluje Muška obrtna škola (klesarski smjer). Radila je u kući Franasović. Direktor je u to vrijeme bio Ljubo Ružević, a stručni učitelj Todor Rašković (Tehničko crtanje i Tehnologija kamena). Društvene predmete drži Bogomir Štambuk, matematiku i geometriju Ljubo Ružević, a vjeronauk fra Ivan Štambuk.

Već 1948./49. prema svjedočenjima ondašnjih polaznika, osniva se Škola učenika u privredi (ŠUP) koja je nudila više strukovnih smjerova.

⁴ Izgradio je crkvu u Metkoviću i druge važnije crkve u Dalmaciji, te kazalište u Splitu...

⁵ Mladi studenti i njihovi prijatelji klesari i težaci odlučše da se iz domaćeg kamena izradi bista proslavljenog pisca. Gipsani model je izradio brat upravitelja škole, Jaroslav Barda, student kiparstva u Pragu koji se zatekao na odmoru kod brata, a prema fotografijama i portretima Tolstojevima, ponajviše onom J. Styke.

⁶ Rečena pilana sastoji se od (kako tvrdi V. Štambuk):

- kružne dijamantne pile, sa dva kola od 160€, sa 140 dijamantata i 1200 tura na minuti;
- električnog motora 15 KW;
- rezaće mašine na karborundum sa 1400 okretaja (300x140) na tranzmisijske sa 9 KW elektromotor;
- brusione sa 5 karborunduma i 6 kw elektromotorom;
- pumpe za vodu sa 1kw elektromotorom koja baca vodu iz cisterne u bazen padajući po strojevima otiče u rezervoare, taloži se i opet je pumpa baca u rezervoare (predviđeno za štednju jer je potrebno 100 do 200 hl dnevno).

Pedesetih godina su se podjednako zalagale i škola u Selcima s dugom tradicijom, ali i škola u Pučišćima za primat u klesarskoj naobrazbi. Ideja u Selcima je bila da su dvori Didolića najprimjereniji za tu svrhu (kao zagovarači ove ideje spominju se Ante Bulimbašić, Zore Nižetić "Žeravica" te Ante Vuković "Barahul"), no kako Selčani tvrde, ondašnja politička opcija i upliv koji su Pučišćani imali u splitskom Kotaru prevagnula je te je 1956. osnovana škola u Pučišćima, te se i Selčani od tada školuju u ovoj na daleko poznatoj meki klesarstva.⁷

Uvidom u matičnu knjigu ŠUP-a u Selcima formiranoj 1967. vidimo da je ponajviše učenika završavalo drvoprerađivački smjer – stolari, te brodogradnju, potom slijede metalski mehaničari, te bravari – kovači, nešto električara, te po jedan brijač, trgovac i postolar. Završni rad odbranjen u travnju 1973. upućuje da se Škola tada ukinula. Škola je djelovala u zgradi Narodnog doma, u popodnevnim satima, a prijevodne su tu bili viši razredi Osnovne škole. Polaznici su bili iz Selaca, N. Sela, Sumartina, Povalja, a bilo ih je i iz G. Humca, Bola, Supetra, Komiže, Imotskog. Stručno praktično znanje su stjecali u poduzećima i zanatskim radnjama gdje su imali i praktični rad u jutarnjim satima (po 4 sata dnevno). Nakon osnutka Industrijske škole u Pučišćima, učenici ove struke polazili su ovu školu.

Nastavnici do 1967.:

Tomo Baleta (matematika, fizika, geometrija)

Šandor Lajoš (matematika)

Karmelo Štambuk (tehničko crtanje, povijest umjetnosti)

Ante Bezmalinović

Vesna Carević (hrvatski)

Lucija Štambuk.

Razdoblje od 1967.:

Lovre Munitić

Zdravko Zlatatar (ravnatelj)

Dominik Vlahinić

Brigita Čorić

Ivo Vuković

Juro Bezmalinović.

⁷ Nisu se Selčani mirili s gubitkom škole, ali su se znali našaliti na ovu temu:

Navodno sedamdestih godina, kad su zatvorili ŠUP u Selcima, a ostala samo Industrijska u Pučišćima, na svakodnevnoj ruti iz Splita do Sumartina vapor je sta u Pučišća da se iskrcavala roba. Pero Pulicjot je izaša na rivu dok se obavi iskrcaj, ali se ni obada kad se vapor odriši i parti (a bio je ne baš zdrave pameti). Kad je vidi Toni Košćin ča se dogodilo, zavika je Pučišćanima na rivi:

"Kad ste nam uzeli školu, eto van i profesoro." (J. Štambuk, "Selačke batude")

KUĆA ŠTAMBUK – “PALAC”

Kuća Štambuk nazvana “Palac” u Selcima na otoku Braču nalazi se u središtu mjesta, istočno od župne crkve Krista Kralja. Na sjevernom je dijelu mjesnog trga, a njeno kraće pročelje okrenuto je prema istočnom pročelju crkve. Znatno duže, južno pročelje okrenuto je prema ulici koja vodi od glavnog trga – Pijace.

Ovu monumentalnu, nekad reprezentativnu građevinu neoklasicističkog sloga podigla je obitelj Štambuk u drugoj polovici 19. stoljeća. Palac je, prema godini uklesanoj na mansardi južnog pročelja, dovršen 1869. Gradnju je započeo Juraj Štambuk s braćom. Braća Štambuk bili su prilično bogati; imali su zemlje, vinograde, maslinike, kamenolom i brodove na kojima su izvozili kreč i kamen na Istok (Carigrad, Odesa) i u Italiju.

Palac se ističe vrsnom kamenom izvedbom i klesarskim ukrasima. Građen je od kvalitetnih klesanaca usko sljubljenih s istaknutim ugaonim kamenjem. Prozori na Palacu imaju okvire jednostavne profilacije. Na drugom katu, iznad i ispod kamenih pragova su u plitkom reljefu izvedene volute unutar kojih je mala kamena rozeta ili biljni ornament. Južno pročelje ima 11 uzdužnih osi i po brojnim detaljima je glavno pročelje. Ima četiri ulaza. Iznad glavnog ulaza je balkon na kamenim konzolama i s ogradom od kovanog željeza, sličan onom na istočnom pročelju. Iznad vrata balkona je sat isklesan u kamenu.

ZGRADA NARODNOG DOMA

Ova kamena jednokatnica na glavnom mjesnom trgu od izuzetne je važnosti za društvenu i kulturnu povijest mjesta. Sagrađena je polovicom 19. stoljeća, od 1860. godine u njoj je bila smještena škola, a od 1888. čitaonica i prostorije Narodnog društva Hrvatski sastanak. Zgrada je stradala 1943. kada su Talijani spalili Selca

(čitaonica je tada uništena), ali je iste godine obnovljena, o čemu svjedoči i godina upisana na bifori u središnjoj osi prvoga kata. Na zgradi je i spomen-ploča postavljena prigodom stogodišnjice osnutka škole (1860. – 1960).

Glavno pročelje ima sedam uzdužnih osi. U središnjoj osi prizemlja je ulazni portal s lučnim otvorom i grbom na zaglavnom kamenu (grozd, sidro, klesarski alat, maslina), iznad je lik orla u visokom reljefu, i natpis NARODNI DOM. Krovište je dvostrešno s drvenom konstrukcijom i pokrovom od utorenog crijepa. Svi otvori imaju pune kamene pragove i drvenu stolariju.

KUĆA VJENCESLAVA ŠTAMBUKA NA PIJACI (KRAJ 19. STOLJEĆA)

Ono po čemu je ova kuća zanimljiva, iako je doživjela neke izgledom i materijalima neprimjerene rekonstrukcije, to su stepenište i balkon u središnjoj osi na drugom katu istočnog pročelja. Balkon nose dvije zanimljive konzole u obliku Atlanta, danas obezglavljene, ali svakako zanimljive među uglavnom ornamentalnom arhitektonskom plastikom kakva je prevladavala u mjestu i koja je nosila autorski potpis Selčanina Štambuka zvanog Kanova.

Ističe se i bogato ukrašena ograda od kovanog željeza.

ŠTAMBUKOVI DVORI (MALI PALAC)

Velika kamena dvokatnica s kraja 19. stoljeća, građena je od finih klesanaca, a nalazi se na dnu Ulice Vjenceslava Štambuka. U prilaznom dijelu od ulice je odvojena visokim ogradnim zidom. U dvorištu se odmah do ulaznog portala čuva ploča

ukrašena bogatim reljefom minuciozne izrade, vjerojatno podnica balkona iznad glavnog ulaza u kuću, umjesto koje danas stoji betonska podnica. Ploča je kao i brojni drugi ukrasi na kući (parapeti prozora, kapiteli i drugo) rad čuvenoga selačkoga kipara Štambuka – Kanove. Pred glavnim ulazom u kuću su dva vitka stupa s bazama i ukrašenim kapitelima koji nose balkon na prvom katu, a iznad vrata je medaljon s likom ženske osobe.

Jednim dijelom kuća je ruševna, dok u drugom žive potomci obitelji Štambuk (Puharke). U začelju kuće s pogledom na uvalu Radonja velika je otvorena terasa, a uokolo vrt.

KUĆA FRANASOVIĆ

Zgrada u "Kačinoj" u kojoj su učenici imali praktični dio nastave

IZVORI:

Svjedočenja bivših učenika i nastavnika, posebice Ive Vukovića, Ante Štambuka...
Rukopis Vjenceslava M. Štambuka o paleži Selaca 1943.

BRAC STONE-MASONRY AND MASONRY SCHOOLS

S u m m a r y

According to the records of Vjenceslav M. Štambuk, this work gives us a short historical overview drawing attention to Selca in particular. It deals with the history of the Masonry trade school since its foundation in 1905, through the Trade school for men (masonry course) in 1946, and the School for students in trade (1948) until 1967, when the Industrial school in Pučisća was founded and people from Selca have gone there for education ever since then.

Special attention is given to characteristic buildings built by Selca's masons: The house of Štambuk – Palac, National home building, The house of Vjenceslav Štambuk on Piac, Štambuk manor (Small Palac) and the house of Franasović.